

Document	Archeologische Quickscan (UPDATE)
Plangebied	Gommerwijk West-West, totaal-uitwerking, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen
Adviesnummer	19193
Opsteller(s)	C.M. Soonius (senior archeoloog) & A.S. de Groot (archeoloog)
Datum	20-07-2021

Advies	Opnemen dubbelbestemmingen Archeologie (zie afb 2)
	Geofysisch onderzoek (kosten initiatiefnemer)
	IVO – Overig (Proefsleuvenonderzoek) (kosten initiatiefnemer)
Vervoltraject	Archeologie West-Friesland verzoekt de initiatiefnemer allereerst een Plan van Aanpak/ Strategiedocument te laten opstellen door Universiteit Leiden en ADC ArcheoProjecten (zie 6. Advies).

Archeologische Quickscan

1. Inleiding

Op verzoek van de gemeente Enkhuizen (contactpersoon: Jacco Eenkoren) is in 2016 gekeken naar het aspect archeologie met betrekking tot de ontwikkeling van de woonwijk Gommerwijk West-West (afb. 1).

Voor het woningbouwplan Gommerwijk West-West is al eens een bureauonderzoek en archeologische quickscan opgesteld.¹ Vervolgens is de quickscan in juli 2019 geüpdatet vanwege het eerder uitwerken van de percelen Zwaan in de zuidwest-hoek van het plangebied.² Later is toch besloten om in één keer een totaal-uitwerking te maken en de percelen Zwaan niet met voorrang uit te werken. Ten behoeve van de totaal-uitwerking is in november 2019 een nieuwe versie van de quickscan aangeleverd in concept.³ Het bestemmingsplan Gommerwijk West-West is in 2009 vastgesteld. Momenteel is de gemeente bezig met het komen tot een uitwerkingsplan met exploitatieplan. Hierin wordt ook de archeologie meegenomen. Onderhavig adviesdocument richt zich op dit uitwerkingsplan en vormt een update van de eerder uitgevoerde quickscans uit 2016, juli 2019 en november 2019. De update van de quickscan kan als bijlage aan het uitwerkingsplan worden toegevoegd.

Het plangebied is momenteel in gebruik als akkerland. De westelijke begrenzing wordt grotendeels gevormd door de Bokkesloot (tevens de gemeentegrens). In het zuiden wordt het plangebied begrensd door de Oude Gouw en in het Noorden door de Haling. Het noordelijk deel van het plangebied heeft een omvang van ca. 9,5 ha. Het zuidelijk deel beslaat ca. 22,2 ha. De toekomstige grondgebruikskaart (06-07-2021) is afgebeeld in Bijlage 1.

¹ Vaars 2006; Van Leeuwen & Schinning & Soonius & Bartels 2016.

² De Groot & Soonius 2019a.

³ De Groot & Soonius 2019b.

Aangezien de **aanpassing van de plangrens** niets veranderd aan het advies, is in onderhavig adviesdocument alleen afbeelding 1 voorzien van de nieuwe plangrens met verdeling in Noord en Zuid.

Afbeelding 1. Ligging plangebied (rode stippellijn) op een luchtfoto (bron: PDOK).

2. Beleidskaart archeologie

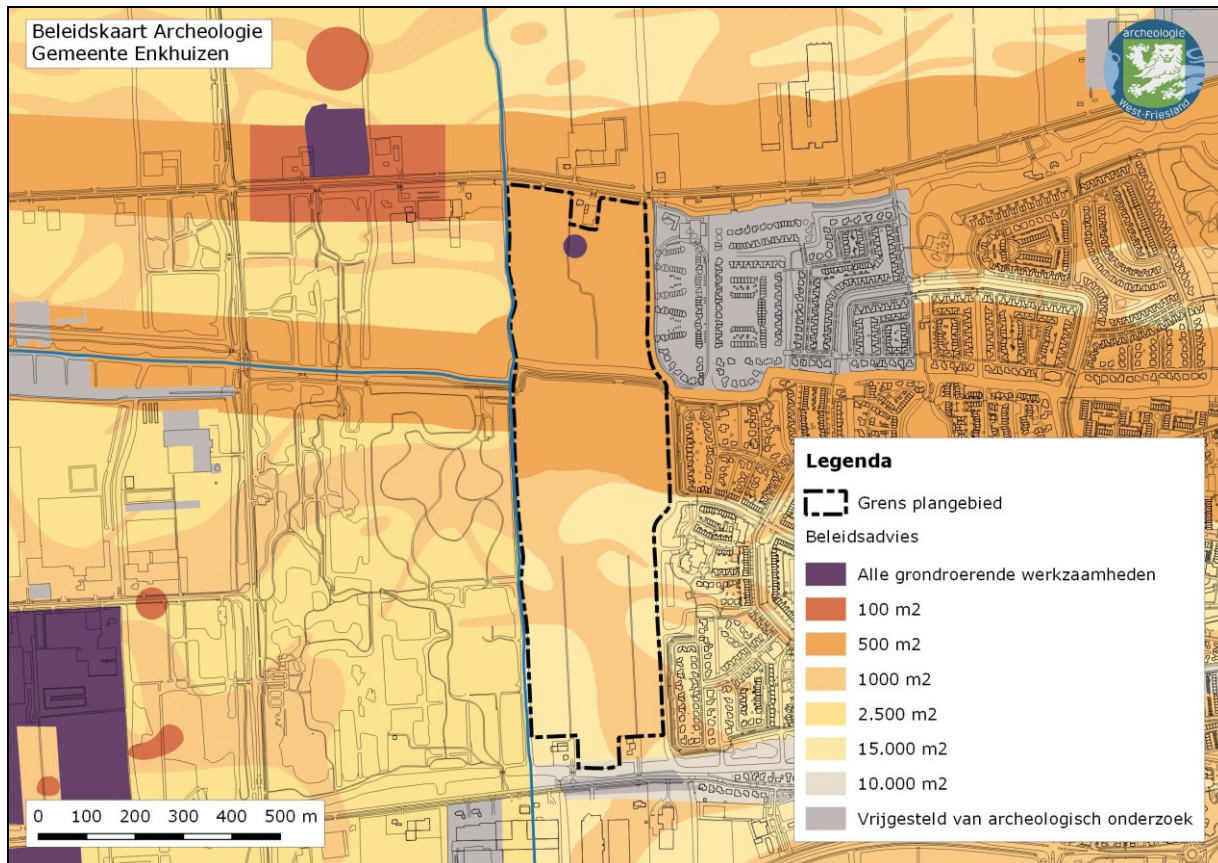
De gemeenteraad van Enkhuizen heeft op 2 april 2013 de 'Archeologische Beleidsnota gemeente Enkhuizen 2013' vastgesteld (Molenaar & van Berkel 2013) en tegelijkertijd de Erfgoedverordening Enkhuizen 2010 daarop aangepast. Een belangrijk onderdeel van deze nota is de 'archeologische beleidsadvieskaart'. Op deze kaart is aangegeven waar de bekende archeologische vindplaatsen zich bevinden en welke archeologische verwachtingszones er zijn in de categorieën (zeer) hoog, middel en lage verwachting. De verwachting is gecombineerd met een beleidsadvies per archeologische verwachtingszone.

Het plangebied ligt in vijf verschillende zones (afb. 2), te weten:

- Archeologisch Waardevol Gebied (AWG2, paars): zeer hoge archeologische waarde - archeologisch aspect meewegen bij alle ingrepen;
- Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 2 (AWV2, donkeroranje): hoge verwachting - archeologisch aspect meewegen bij ingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 35 cm;
- Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 3 (AWV3, lichtoranje): hoge verwachting - archeologisch aspect meewegen bij ingrepen groter dan 1.000 m² en dieper dan 35 cm;
- Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 4 (AWV4, lichtgeel): lage archeologische verwachting - archeologisch aspect meewegen bij ingrepen groter dan 15.000 m² en dieper dan 35 cm.

- Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 5 (AWV5, lichtgrijs): onbekende archeologische verwachting – archeologisch aspect meewegen bij ingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan 35 cm.

De grootte van het plangebied overschrijdt alle vrijstellingsgrenzen van de beleidskaart, behalve de grens van 10.000 m² aan de zuidzijde (lichtgrijs op afb. 2).

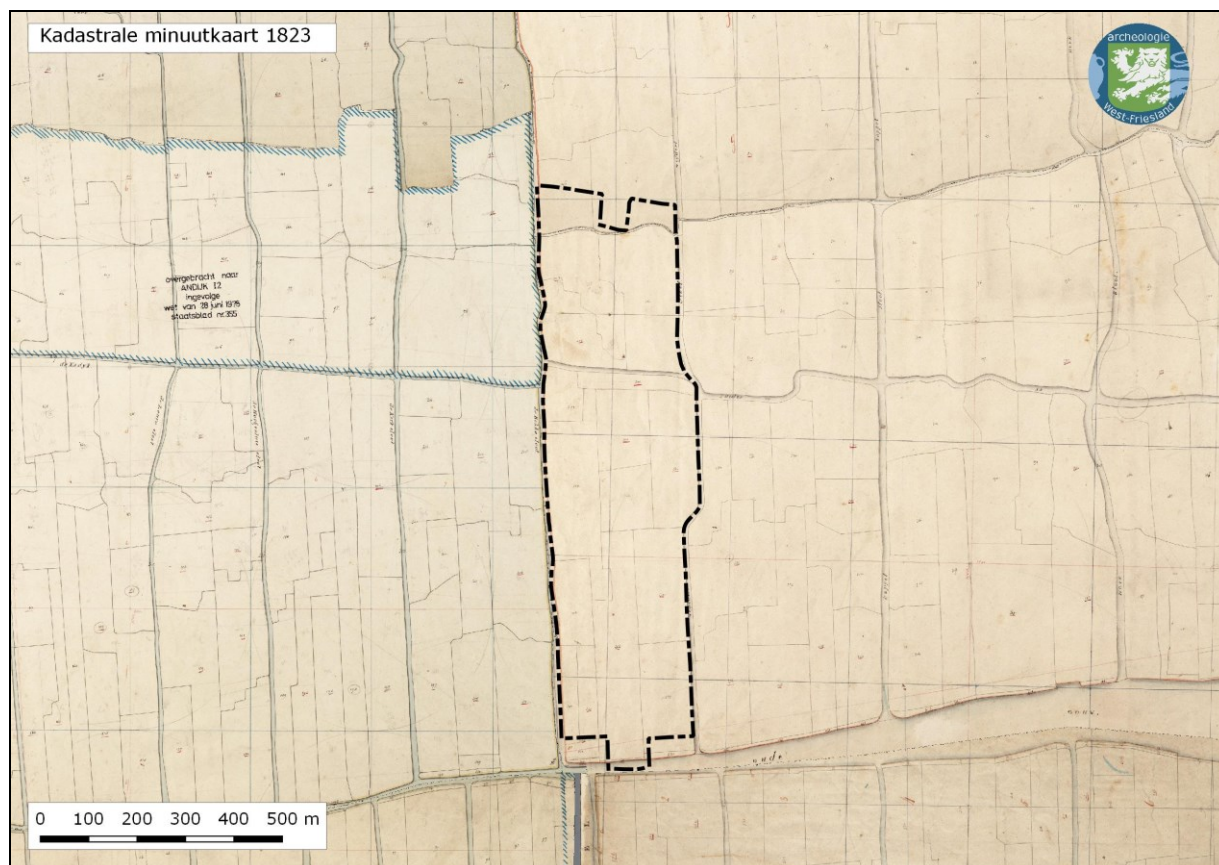

Afbeelding 2. De locatie van het plangebied (zwarte stippellijn) op de beleidskaart archeologie van de gemeente Enkhuizen.

3. Cultuurhistorische achtergrond

Voor het bepalen van de aanwezigheid van bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd kan gebruik worden gemaakt van historisch kaartmateriaal. Hierop is zichtbaar dat in het noordelijk deel van het plangebied van west naar oost twee oude wateren lopen (afb. 3). De zuidelijke waterpartij, de "Zuider Kadijk", is nog altijd open. De "Noorder Kadijk" is tijdens de ruilverkaveling verdwenen. De Noorder- en Zuider Kadijk zijn twee ontginningsassen uit de Middeleeuwen. De Oude Gouw was een hoofdwatergang die het gebied uitwaterde. In eerste instantie was het een vrij smalle watergang maar in de loop van de 15de eeuw werd hij steeds breder.

Op geen van de geraadpleegde historische kaarten is bebouwing aanwezig. De verwachting voor vindplaatsen uit de Nieuwe Tijd is daarmee laag.

Afbeelding 3. De locatie van het plangebied op de kadastrale minuutkaart uit 1823.

4. Archeologische en geologische bronnen

Uit de verkavelingspatronen in het landschap en de vele losse vondsten die langs de twee waterwegen zijn gedaan, blijkt dat de Noorder en Zuider Kadijk beide middeleeuwse ontginningsassen zijn. Ook zijn op verschillende plaatsen langs deze waterwegen oude kerk(hoven) aangetroffen. Het is zeer waarschijnlijk dat de kerken niet geïsoleerd in het landschap lagen, maar net als in het laatmiddeleeuwse lint (nu: Hoogkarspel-Lutjebroek-Grootebroek-Bovenkarspel-Enkhuizen) in een lijn van gebouwen (woningen/boerderijen) stonden. Hoe de bewoning zich precies vanaf het noorden naar het zuiden heeft verplaatst, is echter nog onduidelijk. Voor een groot gebied rondom de Kadijken geldt daarom een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen (donkeroranje op afb. 2). Afgezien van enkele losse waarnemingen tijdens de ruilverkaveling, is nog nooit gedegen archeologisch onderzoek gedaan naar de middeleeuwse bewoningslinten.

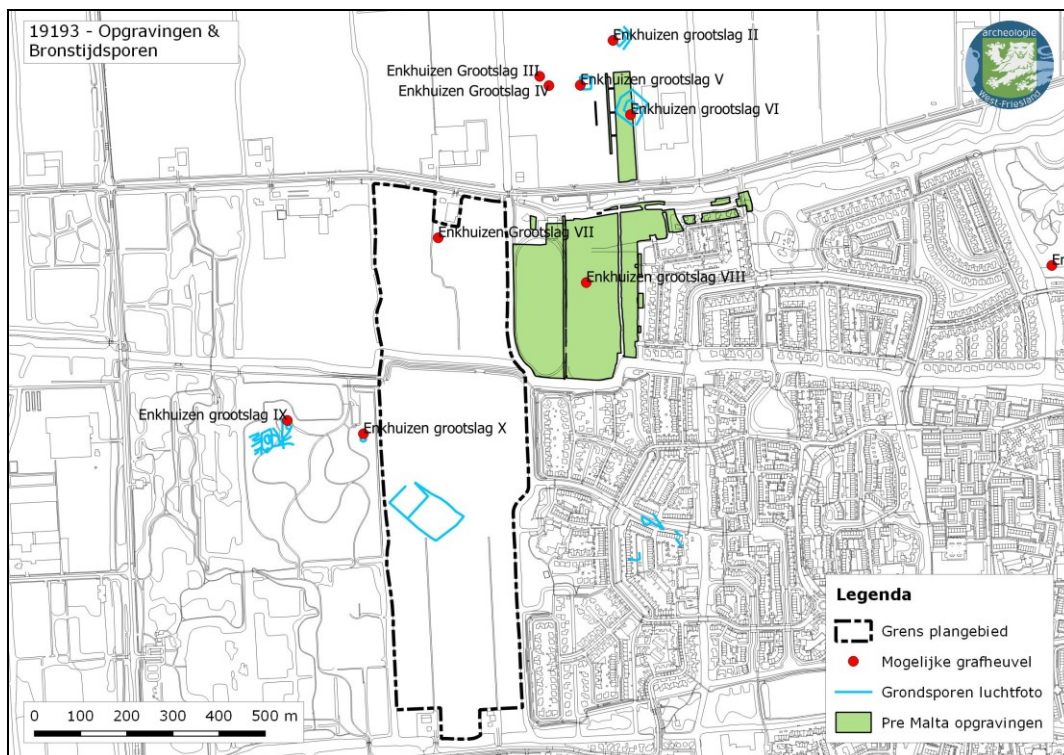
In de omgeving van het plangebied zijn in de afgelopen jaren verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd. Voorafgaand aan de bouw van de wijk Kadijken 5A (2008) en 5B (2009) is grootschalig onderzoek gedaan naar een nederzettingsterrein uit de Midden-Bronstijd (groen op afb. 5)⁴. De allesporenkaart van deze opgraving illustreert de hoge dichtheid aan sporen die tijdens de opgraving zijn aangetroffen (afb. 4). Aan de Haling (2012) en Haling 20 E zijn ook opgravingen gedaan, waarbij resten uit de Bronstijd zijn aangetroffen.⁵

⁴ Roessingh & Lohof 2011.

⁵ Van der Linde & Hamburg 2014; Roessingh 2014.

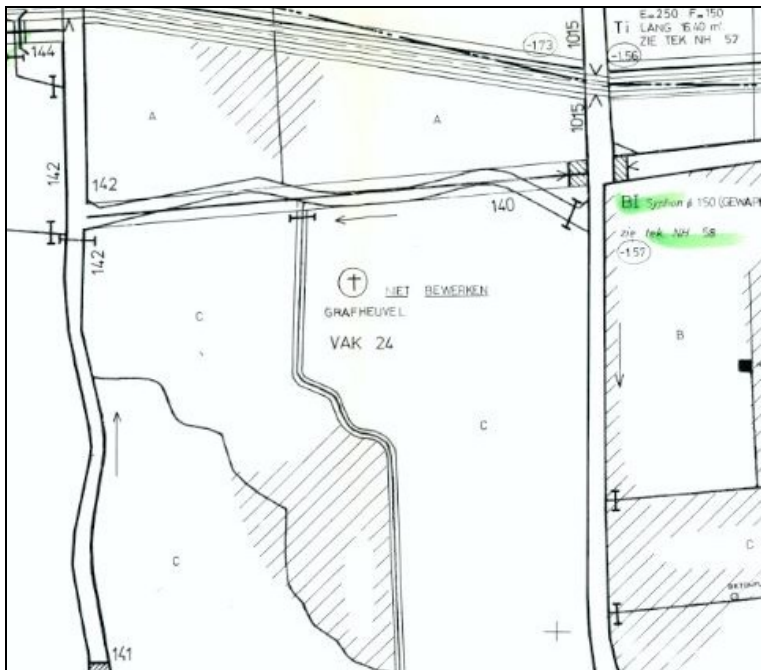
Afbeelding 4. De allesporenkaart van de opgravingen Haling 13 en Kadijken bij Enkhuizen (uit: Van der Linde & Hamburg 2014).

Afbeelding 5. Het plangebied (zwarte stippellijn) met omliggende sporen, mogelijke grafheuvels en archeologische opgravingen.

Tijdens en voor de ruilverkaveling zijn verschillende waarnemingen gedaan, die de aanwezigheid van Bronstijdbewoning onderschrijven. Tijdens de waarnemingen zijn ook verschillende mogelijke grafheuvellocaties aangewezen. Eén daarvan ligt in het plangebied, 'Enkhuizen Grootslag VII' (afb. 5). Deze grafheuvel is in 1974 gekarteerd (Archisnummer 3074309100, 15C-VIII-1) en wordt omschreven als "vrij hoog en duidelijk waarneembaar". De grafheuvel is van zeer hoge archeologische waarde (AMK-terrein 20A-004, monumentnummer 5055). Op afbeelding 6, de ingrepenkaart van de ruilverkaveling, is te zien dat de grafheuvel vlak langs de oude loop van de Noorder Kadijk ligt.

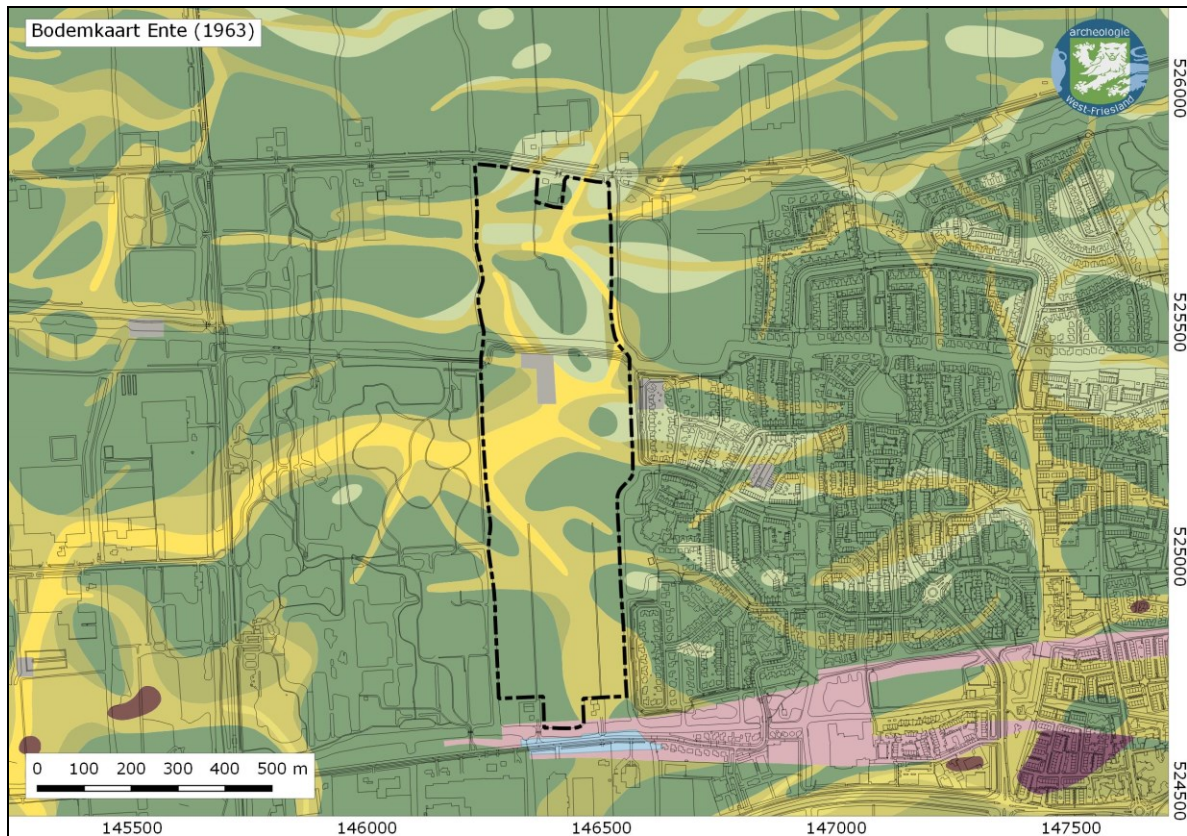
Binnen het plangebied zijn nog vier andere vondstmeldingen bekend: een sikkels en aardewerk uit de Bronstijd (Archisnummers 3284286100 en 2925983100, afb. 7) en aardewerk uit de Late Middeleeuwen (Archisnummers 2716265100 en 2716273100).

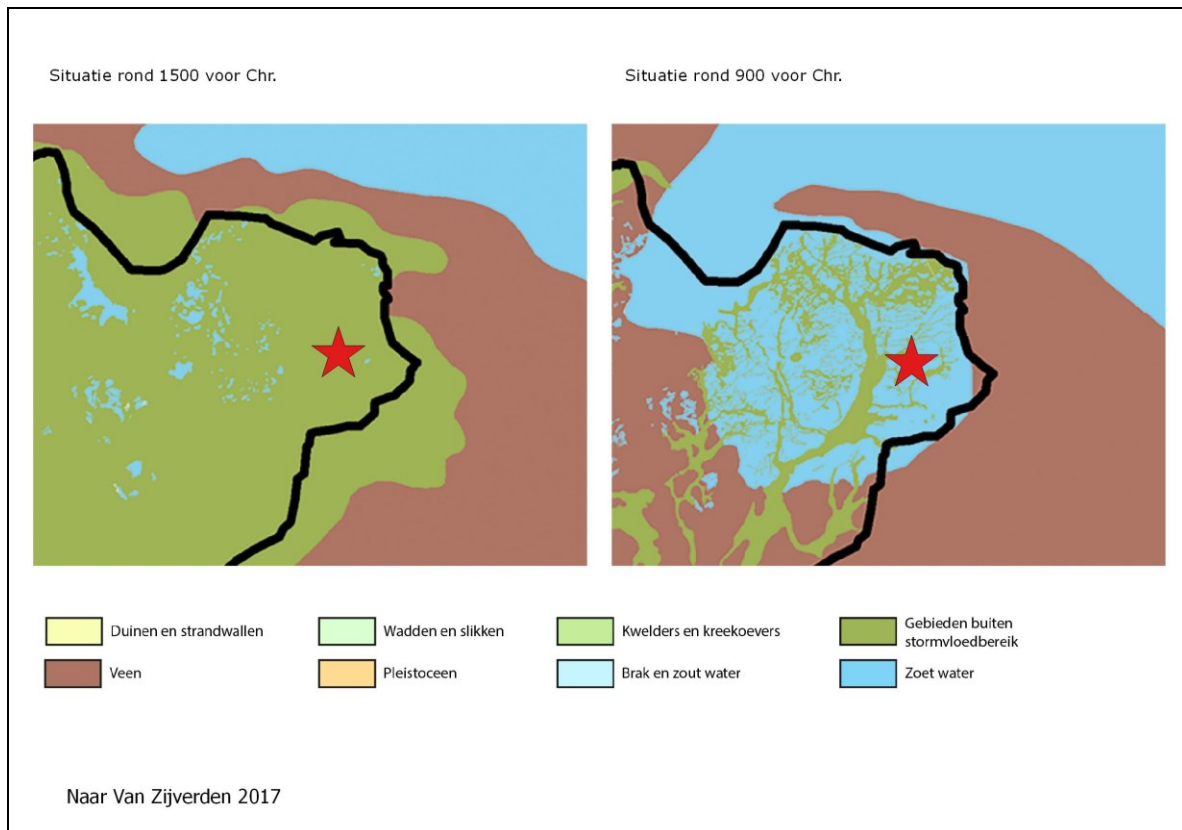
Afbeelding 6. De locatie van de grafheuvel Enkhuizen Grootslag VII binnen het plangebied, aangegeven op de ingrepenkaart (Grontmij 1974-1975).

Afbeelding 7. De sikkels die binnen het plangebied is gevonden (Archis-waarnemingsnummer 489701, foto Archeologie West-Friesland).

Afbeelding 8. De locatie van het plangebied (zwarte stippellijn) op de bodemkaart van Ente (1963).

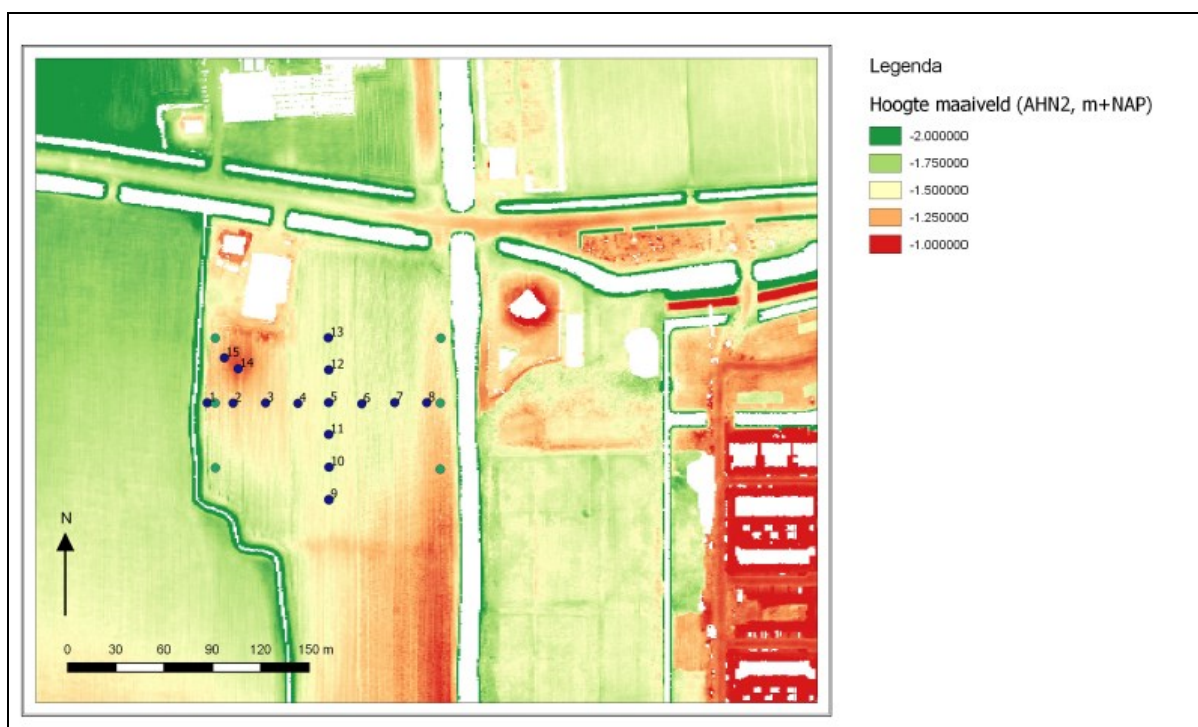

Afbeelding 9. Globale ligging plangebied (rode ster) op paleogeografische situatie rond 1500 en 900 voor Chr.

Op de vereenvoudigde bodemkaart van Ente is zichtbaar dat een groot deel van het plangebied op een zandige voormalige getijdengeul ligt (geel op afb. 8). Voor deze voormalige getijdengeulen en de omliggende zavelgronden (mosterdgeel) geldt een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Bronstijd (vergelijk afb. 2). Recent onderzoek heeft echter aangetoond dat in de Bronstijd ook op de kwelders gewoond werd (groen op afb. 8).⁶ Voor deze kleigronden geldt een middelhoge archeologische verwachting.

In het kader van het onderzoeksproject *Farmers of the Coast* zijn door dr. W. van Zijverden paleogeografische kaarten vervaardigd (afb. 9).⁷ Deze kaarten hebben een schaal van 1:100.000 en zijn dus minder goed op perceelsniveau te gebruiken. Rond 2250 v. Chr. bestond West-Friesland nog grotendeels uit een krek- en kommenlandschap. De meest oostelijke sporen van bewoning in dit krek- en kommenlandschap zijn aangetoond ter hoogte van de afslag Noorderboekert (gemeente Medemblik) bij archeologisch onderzoek in het kader van de aanleg van de N23 Westfriisaweg.⁸ Grote delen van dit landschap zijn in de opvolgende periode geërodeerd en/of afgedekt met klei. Dit kaartbeeld (rond 1.500 voor Chr.: afb. 9, linker deel) laat een hoog opgeslibd en vruchtbaar kwelderlandschap zien, waar in de periode van ca. 1.500 tot 1.000 voor Chr. intensief is gewoond. Aan het einde van deze periode vernatte het landschap, ontstonden binnenmeren en raakte het gebied langzaam begroeid met veen. Alleen de hogere delen waren nog bewoonbaar (rond 900 v.Chr.: afb. 9, rechter deel).

In 2017 en 2018 heeft de Universiteit Leiden een nondestructief onderzoek uitgevoerd in het noordelijke deel van het plangebied (afb. 10 en 11). Verschillende onderzoeksmethoden waaronder weerstandsmetingen zijn toen getest in het noordelijke deel van het gebied. De Universiteit van Leiden heeft in een eerste korte memo aangegeven dat een aantal onderzoeksmethoden niet geschikt is. Weerstandsmetingen lijken (EMI) wel enig resultaat op te leveren (afb. 11). De donkere banen lijken te corresponderen met geologische fenomenen en grote greppelbundels.

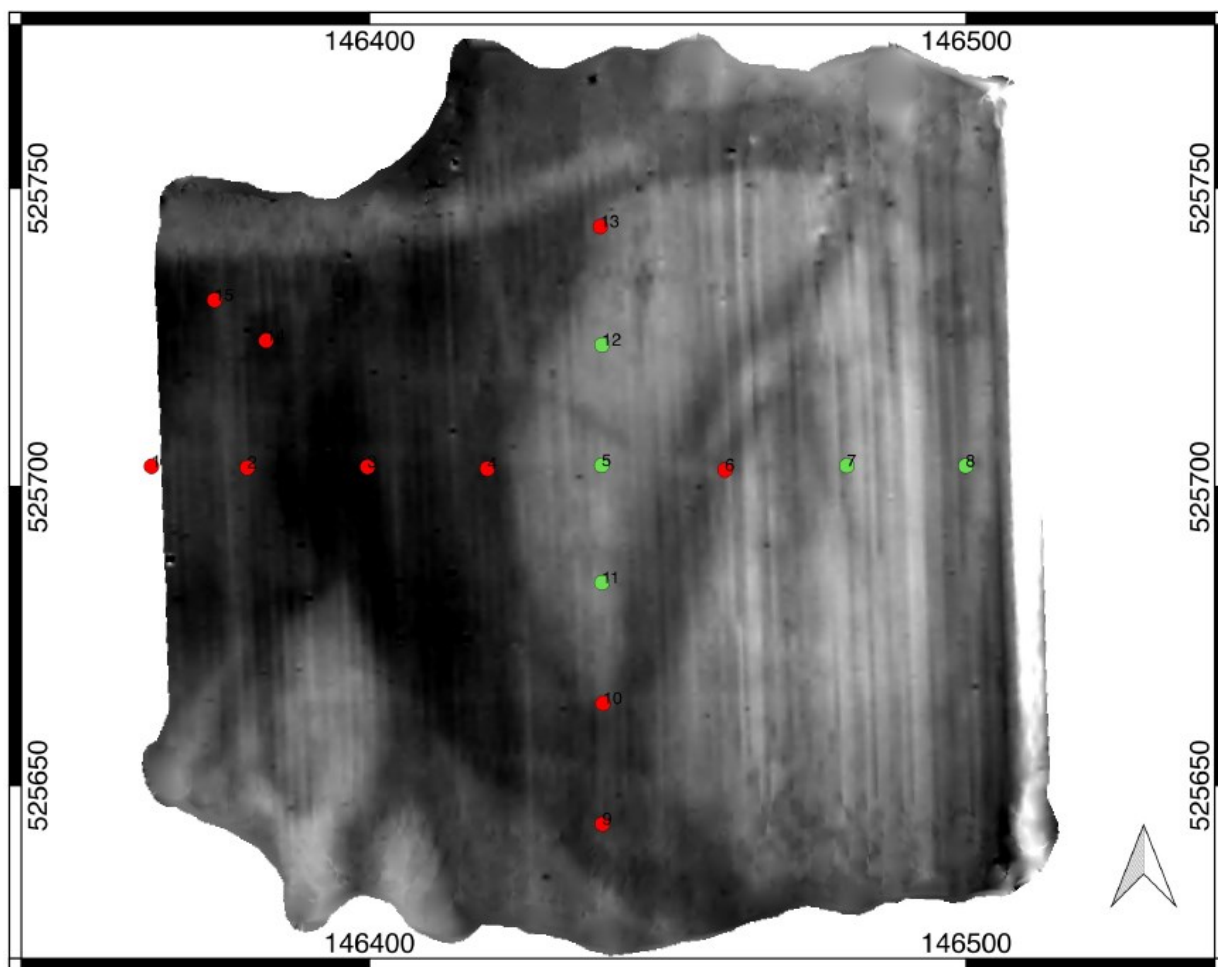

10. Boorpunten van afb. 11 geplot op het AHN (bron: Universiteit van Leiden (UL)).

⁶ Roessingh & Lohof 2011.

⁷ Van Zijverden, 2017.

⁸ Knippenberg 2018.

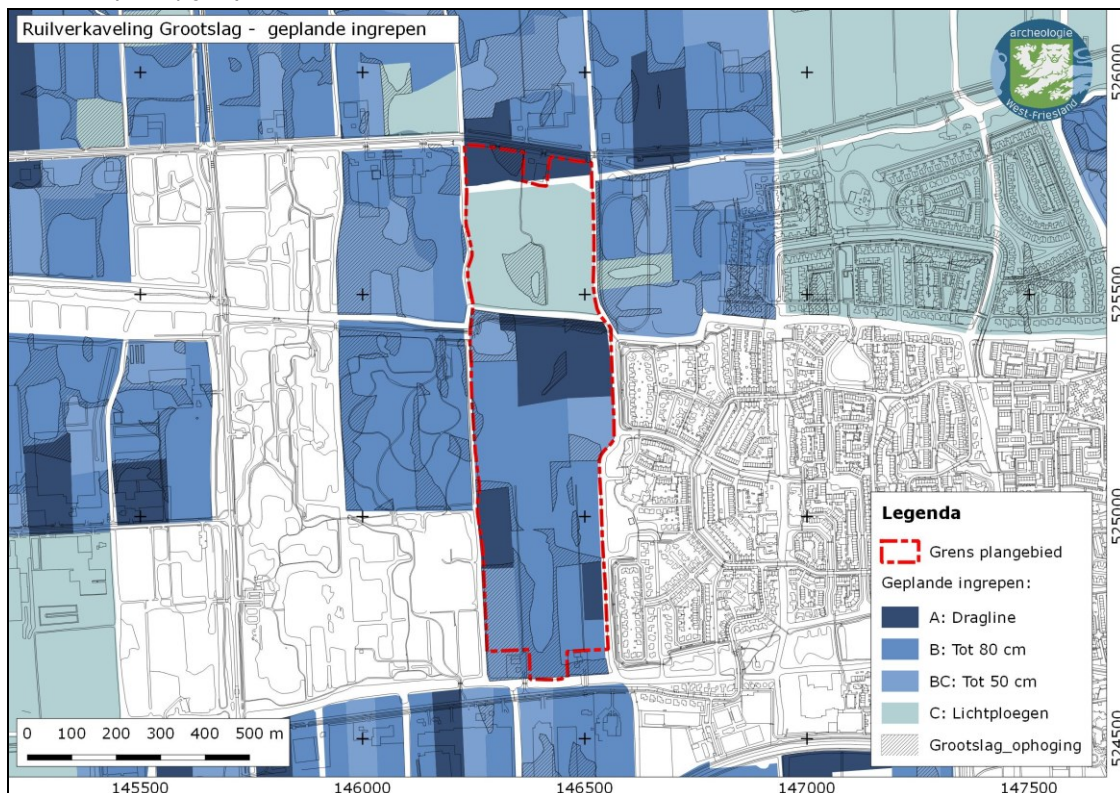
Afbeelding 11. Weerstandsmetingen en boorpunten in het noordelijke deel van het plangebied (Bron:UL)

Tijdens de ruilverkaveling in de jaren '70 is ten noorden van het plangebied een vierkante structuur waargenomen (afb. 12, zie ook afb. 5). Ook aan de noordoostzijde van het plangebied is een cirkelvormige structuur zichtbaar.

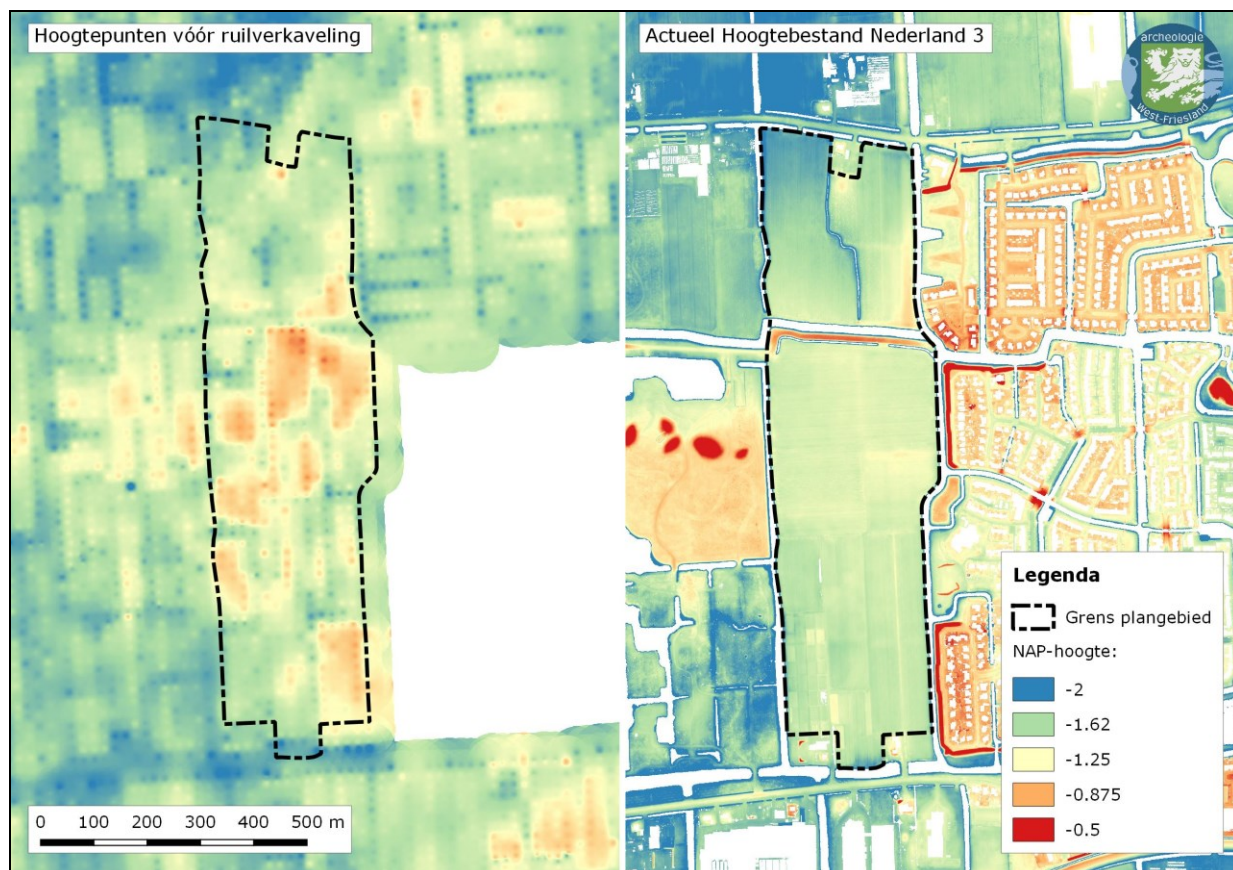
Om inzicht te krijgen in de mate van verstoring binnen het plangebied kan gebruik worden gemaakt van de kaart met geplande ingrepen van de ruilverkaveling (afb. 13). Op deze kaart is zichtbaar dat het in de planning lag het plangebied op verschillende manieren te bewerken, wat varieerde van zware verstoring met de dragline tot licht omzetten. Het is mogelijk dat in de praktijk is afgeweken van de geplande ingrepen. Wanneer de maaiveldhoogte van vóór de ruilverkaveling wordt vergeleken met de huidige maaiveldhoogte, wordt duidelijk dat het perceel integraal is gladgestreken (afb. 13). Het lijkt erop dat het plangebied niet ingrijpend is ontgraven, aangezien de gemiddelde maaiveldhoogte bij benadering wel hetzelfde is gebleven.

Afbeelding 12. Een deel van het plangebied ten tijde van de ruilverkaveling, gezien richting het oosten (collectie Metz, fotonr. 15W-11-44 LU-DI 1635). Nabij het plangebied zijn verschillende structuren zichtbaar (rode pijlen).

Afbeelding 13. Het plangebied (rode stippellijn) op de kaart met geplande ingrepen voor de ruilverkaveling (naar Grontmij 1974-1975).

Afbeelding 14. Het plangebied (zwarte stippellijn) op kaarten met de maaiveldhoogtes in 1973 (links, naar Grontmij 1974-1975) en tegenwoordig (rechts, www.ahn.nl). Het terrein is sinds de ruilverkaveling geëgaliseerd en deels opgehoogd.

5. Conclusie

Het staat in de planning een woonwijk te realiseren op de locatie Grommerwijk West-West. Het plangebied heeft een totale omvang van ca. 32 ha en biedt ruimte voor meer dan 500 woningen. De oppervlakte van het plangebied overschrijdt, afgezien van een smalle strook aan de zuidzijde, alle vrijstellingsgrenzen die gelden volgens de beleidskaart archeologie van de gemeente Enkhuizen.

Op basis van historisch kaartmateriaal geldt een lage verwachting voor vindplaatsen uit de Nieuwe Tijd. Op basis van de verkavelingspatronen in het landschap en de vondstmeldingen geldt een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen voor het noordelijk deel van het plangebied. Op basis van de geologische opbouw, de bodemkaart, voorgaand onderzoek in de nabije omgeving van het plangebied en luchtfoto's geldt een hoge tot middelhoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Bronstijd.

6. Advies

Allereerst is van belang dat in het uitwerkings-bestemmingsplan de mogelijk aanwezige archeologische waarden worden geborgd door het opnemen van dubbelbestemmingen Waarde – Archeologie. Daarvoor kunnen de vrijstellingsgrenzen van de beleidskaart, afbeeld op afbeelding 2, worden gebruikt.

Op basis van de geplande nieuwbouw en de hoge archeologische verwachting is een archeologisch onderzoek in het kader van de AMZ-cyclus vereist. Voor een inhoudelijk goed en efficiënt archeologisch onderzoek heeft het de voorkeur eerst **geofysisch onderzoek** en vervolgens een **Inventariserend Veldonderzoek (IVO) in de vorm van proefsleuven** uit te laten voeren.

Voorgesteld wordt om eerst een **Plan van Aanpak/Strategiedocument** op te laten stellen door de dhr. drs. W. Verschoof –van der Vaart (verbonden aan Universiteit Leiden) en dhr. dr. W. Roessingh (ADC-ArcheoProjecten). Door de krachten aan de voorzijde te bundelen is het mogelijk om snel tot een strategie te komen. Onderdeel van deze strategie is het in kaart brengen van de ondergrond door middel van diverse geofysische technieken en remote sensing. Dit is een vrij nieuwe strategie en kan ervoor zorgen dat je in een vroeg stadium weet waar in het gebied de meest waardevolle archeologie ligt. Doel van het onderzoek is het toetsen van enkele hypothesen over de aanwezigheid van (greppel)structuren uit de Bronstijd en de intactheid van het terrein. Het Plan van Aanpak zal worden getoetst door Archeologie West-Friesland.

De resultaten van het geofysisch onderzoek kunnen vervolgens worden gebruikt voor de plaatsing van de proefsleuven in de latere fase. Als leidraad voor het proefsleuvenonderzoek dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd **Programma van Eisen** te worden opgesteld.

In de directe omgeving van het plangebied zijn sinds 2008 grootschalige onderzoeken gedaan naar de bronstijdbewoning van West-Friesland. In overeenstemming met onderzoek op de locaties woonwijk Waterweide in Grootebroek⁹ en Reigersborg Zuid in Hoogkarspel¹⁰ wordt daarom voorgesteld om het archeologisch onderzoek te concentreren op een beperkt aantal thema's. Om de nederzettingsorganisatie in de midden- en late Bronstijd te onderzoeken dient het onderzoek worden gericht op huisplaatsen, erven, het nederzettingsterrein (omvang en fasering), grafstructuren en akkers. Voor het noordelijk deel van het plangebied dienen in het PvE aanvullende vragen te worden gesteld vanwege de hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen.

Op basis van het PvE kan een offerte worden aangevraagd bij drie gecertificeerde archeologische bedrijven. De kosten van het onderzoek zijn, conform de Erfgoedwet (hoofdstuk 9 § 1), voor rekening van de initiatiefnemer.

7. Bronnen

AHN3 (www.ahn.nl)

Archis 3.0

Ente, P.J., 1963. Een bodemkartering van het tuinbouwcentrum 'De Streek'. *De bodemkartering van Nederland*, deel XXI. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

Grontmij, 1975. RVK 'Het Grootslag' Blok 76 Blad III. Bestek I, Dienst 1975. Ingrepenkaart. Tekeningnummer NH4 60278-31.

Groot, A.S. de & C.M. Soonius, 2019a. Archeologische Quickscan Gommerwijk West-West, percelen Zwaan, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen (adviesnummer 19103), Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Groot, A.S. de & C.M. Soonius, 2019b. Archeologische Quickscan Gommerwijk West-West, totaal-uitwerking, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen (CONCEPT, adviesnummer 19193), Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Jezeer, W. & W. Roessingh, i.v. Opgraving Reigersborg Zuid V.

Kadastrale Minuutplan 1823, Gemeente Enkhuizen, sectie B, genaamd Oude Gouw, eerste blad (beeldbank.cultureelerfgoed.nl).

⁹ Roessingh 2021.

¹⁰ Jezeer & Roessingh in voorbereiding.

Knippenberg, S., 2018. Laatneolithische en vroege bronstijdarcheologie langs de Westfrisiaweg (N307). De resultaten van de opgravingen nabij de Noorderboekert en de Rijweg. Archol-rapport 994. Archol, Leiden.

Leeuwen, J. van & F.C. Schinning & C.M. Soonius & M.H. Bartels, 2016. Archeologische Quicksan Woonwijk Gommerwijk West – West, Enkhuizen, gemeente Enkhuizen (adviesnummer 16122), Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Linde, C.M. van der & T. Hamburg, 2014. Bronstijdbewoning in Gommerwijk West – West. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen – Haling 13, *Archol Rapport 227*, Leiden.

Molenaar, S. & R. van Berkel, 2013. Archeologische Beleidsnota Gemeente Enkhuizen. RAAP-rapport 1591. Archeologisch Adviesbureau RAAP, Weesp.

Roessingh, W. & E. Lohof 2011. Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen-Kadijken. *ADC-monografie 11*, Amersfoort.

Roessingh, W., 2014: Sporen uit de Midden- en Late Bronstijd aan de Haling 20E te Enkhuizen, *ADC-Rapport 3672*, Amersfoort.

Roessingh, W. 2021. Doelgericht graven en publieksparticipatie op het bronstijdterrein van Grootebroek - Waterweide-Zuid. Een archeologische opgraving. ADC rapport 4878, Amersfoort.

Vaars, J.P.L., 2006: Archeologisch bureauonderzoek Gommerwijk West, gemeente Enkhuizen, *Hollandia reek 116*, Zaandijk.

Volmer & Partners, 2021. Grondgebruikskaart, Gommerwijk West West, Gemeente Enkhuizen, Datum: 06-07-2021, Projectnummer: 2672-110.

Volmer & Partners, 2021. Uitwerkingsplan Gommerwijk West-west, Gemeente Enkhuizen, 1 juli 2021 (Concept). Plannummer NL.IMRO.0388.UWPGommerwijkww-on01, Projectnummer: 2672-110, Amersfoort.

Westfries Archief

Zijverden, W.K. van, 2017: *After the deluge, a palaeogeographical reconstruction of bronze age West-Frisia (2000-800 BC)*. Sidestone press, Leiden.

Bijlage 1: Grondgebruikskaat Gommerwijk West-West, Volmer & Partners, 06-07-2021

